

Έκταση: **2.120** τ. χλμ. Κάτοικοι: **48.530**

Ο νομός Φωκίδας συνορεύει δυτικά με το νομό Αιτωλοακαρνανίας, βόρεια - βορειοανατολικά με το νομό Φθιώτιδας και ανατολικά με το νομό Βοιωτίας. Βρέχεται, στη νότια πλευρά του, από τον Κορινθιακό κόλπο. Είναι ο αμέσως μετά την Ευρυτανία περισσότερο ορεινός νομός της Στερεάς. Η πεδιάδα της Αμφισσας και το υψίπεδο της Δεσφίνας στην Παρνασσίδα καταλαμβάνουν συνολικά 37.500 στρέμματα σε συνολική επιφάνεια 2.120.100 στρεμμάτων του νομού.

Ολόκληρη σχεδόν η επιφάνεια της Φωκίδας καλύπτεται από ορεινούς όγκους: Οίτη και Βαρδούσια στα βόρεια. Γκίονα (με τις κορυφές 2.643 μ., 2.454 μ., 2.510 μ., Κριθάρια 1.985 μ., Αμάραθος 1.726 μ., Κοκκινάρι 1.910 μ., Νεράιδα 2.149 μ.). Οι βόρειες προεκτάσεις του Παρνασσού. Τα τμήματα του όρους Κίρφη (Ξεροβούνι). Τα όρη Τρικορφο (1.548 μ.), Τσαμαθόραχη (1.298 μ.), Δραμάλα (1.295 μ.), Βουνί (1.274 μ.), στα νότια.

Τα νερά της βόρειας Δωρίδας και της βορειοδυτικής Παρνασσίδας αποχετεύονται από το Μόρνο στον Κορινθιακό κόλπο. Άλλα μικρότερα ποτάμια, όπως ο Πλείστος και ο Καλοβατιανός, διοχετεύουν τα νερά των νοτίων περιοχών επίσης στον Κορινθιακό. Ο Πίνδος, ο Χάραδρος και άλλα ρυάκια αποχετεύουν τα νερά της ανατολικής Παρνασσίδας στον Βοιωτικό Κηφισό.

Σύμφωνα με την απογραφή του 2001, η Φωκίδα έχει πληθυσμό 48.526 κατοίκους, αριθμός αυξημένος κατά 9,8% σε σύγκριση με την απογραφή του 1991. Ωστόσο, σύμφωνα στοιχεία του 1998 παρουσίαζε μεγάλο ποσοστό φυσικής μείωσης του πληθυσμού (- 4,6%, τέταρτο στην επικράτεια. Το δηλωθέν ανά κάτοικο εισόδημα το 1999 ήταν 1.878,27 ευρώ. Σε κάθε 100 κατοίκους αναλογούσαν μόνο 8 αυτοκίνητα.

Η ιστορία της Φωκίδας

Οι Φωκείς και η αμφικτιονία:

Από την ένωση του Αιακού και της Νηρηίδας Ψαμμάθης, γεννήθηκε ο Φώκος (βλ. [**Πατριδογνωσία**]

«

Ιστορία της Αίγινας

»: Ο Αιακός και η γενιά του). Μεγαλώνοντας, ξενιτεύτηκε στην περιοχή που από το όνομά του ονομάστηκε Φωκίδα. Στη γειτονική Βοιωτία, η Αντιόπη εδέησε κάποια στιγμή να απαλλαγεί από τα δεσμά της γυναίκας του Λύκου, Δίρκης (βλ.

[Πατριδογνωσία]

«

Ιστορία της Βοιωτίας

»: Η Αντιόπη και οι γιοι της). Ο θεός Διόνυσος όμως θεώρησε ότι η Αντιόπη ήταν αιτία για τον θάνατο της Δίρκης. Την τρέλανε. Η Αντιόπη άρχισε να περιπλανιέται σε κάμπους και βουνά και κάποια στιγμή έφτασε στα μέρη της Φωκίδας.

Την είδε ο Φώκος και την ερωτεύτηκε. Κατάφερε και την θεράπευσε από την τρέλα κι έπειτα την παντρεύτηκε. Σύμφωνα με την εκδοχή της Αίγινας, ο Φώκος γύρισε κάποια στιγμή στο νησί κι έπεσε θύμα της συνωμοσίας του Πηλέα και του Τελαμώννα. Σύμφωνα με την βοιωτική, Φώκος και Αντιόπη πέθαναν και θάφτηκαν μαζί στην Τιθορέα, στη γειτονική Λοκρίδα. Είτε από την Αίγινα κατάγονταν οι Φωκείς είτε από την Κόρινθο, όπως τους θέλει η παράδοση, ήταν αχαιοιολικό φύλο. Στην Ιλιάδα (Β 517 κ.ε.), ο Όμηρος τους αναφέρει να μετέχουν στην εκστρατεία στην Τροία:

«Ο Σχεδίοσ και ο Επίστροφος, γιοι του Ίφιτου, που ήταν γιος του μεγάλωψυχου του Ναυβόλου, ήταν αρχηγοί στους Φωκείς, που είχαν την Κυπάρισσο και την απόκρημνη Πυθώνα και την πανίερη Κρίσα και τη Δαυλίδα και τον Πανοπέα, και σ' αυτούς που κατοικούσαν στην Ανεμώρεια και την Υάμπολη, και σ' αυτούς που ζούσαν κοντά στο θείο ποταμό Κηφισό, και που είχαν τη Λίλαια πάνω στις πηγές του Κηφισού. Μαζί μ' αυτούς ακολουθούσαν σαράντα μαύρα καράβια. Αυτοί τακτοποιούσαν δραστήρια τις γραμμές των Φωκέων και οπλίζονταν κοντά στους Βοιωτούς...» (μετάφραση Όλγας Κομνηνού Κακριδή).

Στα χρονικά σύνορα ανάμεσα στη μυθολογία και την ιστορία, στη Φωκίδα υπήρχαν 22 (ή κατ' άλλους είκοσι) πόλεις. Οι Φωκείς μετείχαν στην Παρνάσσια αμφικτιονία (των Δελφών) με δυο ψήφους. Σκοπός της αμφικτιονίας ήταν η τέλεση κοινών εορτών και αγώνων, η ανάπτυξη των εμπορικών σχέσεων και η σε καιρό πολέμου τήρηση στοιχειωδών κανόνων

όπως η μη δηλητηρίαση των πηγών και των πόσιμων νερών, η μη σύληση ναών και λοιπών ιερών κ.λπ. Συνεδρίαζαν δυο φορές τον χρόνο: Το φθινόπωρο στην Ανθήλη, κοντά στις Θερμοπύλες, και την άνοιξη στους Δελφούς. Κάθε φύλο έστελνε δυο αντιπροσώπους, τον πυλαγόρα (ρήτορα) και τον ιερομνήμονα (γραμματικό).

Ο Α΄ Ιερός πόλεμος:

Στη δελφική αμφικτιονία μετείχαν δώδεκα φύλα: Φωκείς, Θεσσαλοί, Βοιωτοί, Ίωνες, Δωριείς, Περραιβοί, Λοκροί, Μάγνητες, Θηβαίοι, Αχαιοί, Δόλοπες και Μαλιείς. Με την πάροδο του χρόνου, οι Θεσσαλοί υπέταξαν τα γύρω τους φύλα, ιδιοποιήθηκαν τις ψήφους τους κι έφτασαν να διαθέτουν στην αμφικτιονία το 50% των ψηφοφόρων. Οι επιθετικές προθέσεις τους παραήταν φανερές. Οι Φωκείς οχύρωσαν τις Θερμοπύλες. Οι Θεσσαλοί πέρασαν από τα βουνά. Οι Φωκείς έχασαν ανεξαρτησία και ψήφους.

Στην παραλία του Κορινθιακού κόλπου, η Κρίσα ή Κίρρα ήταν το μοναδικό λιμάνι που οδηγούσε στους Δελφούς. Οι Θεσσαλοί δεν μπόρεσαν να την πάρουν. Ήταν πανίσχυρη πόλη με ικανό στόλο που πλούτιζε από την πειρατεία. Κι επέβαλλε φόρους στους προσκυνητές για τους Δελφούς που έβγαιναν στο λιμάνι της και στα εμπορεύματα που διακινούνταν από αυτό.

Τα τείχη της σταμάτησαν τους Θεσσαλούς που βρήκαν άλλον τρόπο να επιβάλουν τις θελήσεις τους. Στο αμφικτιονικό συνέδριο, κατηγόρησαν την Κρίσα ότι εκμεταλλευόταν τους πιστούς και ακολουθούσε ανίερη συμπεριφορά. Κατάφεραν να κατηγορηθούν οι κάτοικοί της για ασέβεια. Οι αμφικτιόνες κήρυξαν τον πόλεμο στην Κρίσα με προδιαγραμμένο σκοπό την λεηλασία των κτημάτων της, την μετατροπή των κατοίκων σε δούλους και την προσφορά της χώρας στους θεούς (Απόλλωνα, Άρτεμη, Λητώ και Αθηνά).

Ήταν ο Α΄ Ιερός πόλεμος όπως αποκλήθηκε (592 π.Χ.). Σ' αυτόν μετείχε και ο τύραννος της Σικυώνας, Κλεισθένης, που ναι μεν δεν ήταν μέλος της αμφικτιονίας, υπέφερε όμως από τους πειρατές της Κρίσας που λυμάνονταν τα εμπορικά του. Και ήταν αυτός που έγειρε την πλάστιγγα υπέρ των συμμάχων: Στην ξηρά, ουσιαστικά πολέμησαν μόνο οι Θεσσαλοί και νικήθηκαν. Τα πλοία της Σικυώνας όμως απέκλεισαν την πόλη που αναγκάστηκε να

υποκύψει, όταν τα αποθέματά της εξαντλήθηκαν. Οι κάτοικοι πουλήθηκαν δούλοι, η πόλη ξεθεμελιώθηκε, τα κτήματα αφιερώθηκαν στους θεούς. Η καλλιέργειά τους απαγορεύτηκε.

Η νίκη εναντίον της Κρίσας πανηγυρίστηκε με αναδιοργάνωση των Πυθίων, των πανελλήνιων αγώνων που γίνονταν στους Δελφούς προς τιμή του Απόλλωνα. Τελούνταν κάθε εννέα χρόνια. Αποφασίστηκε να γίνονται κάθε πέντε. Περιλάμβαναν αγώνες θρησκευτικής ποίησης και θρησκευτικής μουσικής με διαγωνισμό κιθάρας και αυλού και τραγουδιού με συνοδεία αυλού. Προστέθηκαν γυμνικά αγωνίσματα και αρματοδρομίες. Πρώτος νικητής σ' αυτές αναδείχθηκε ο Κλεισθένης της Σικυώνας.

Τα θαύματα του Απόλλωνα:

Όταν οι στρατιές των Περσών κατέβαιναν στη Νότια Ελλάδα (480 π.Χ.), ο Ξέρξης έστειλε στη Φωκίδα Θεσσαλούς συμμάχους του να πείσουν τις φωκικές πόλεις να τον αναγνωρίσουν και υποσχόταν ασφάλεια της χώρας από κάθε κίνδυνο. Οι Φωκείς αρνήθηκαν. Μετά τη μάχη των Θερμοπυλών, ο στρατός του Ξέρξη χωρίστηκε στα δύο. Το ένα τμήμα κίνησε για την Αττική. Γράφει για το άλλο ο Ηρόδοτος (Η' 35 κ.ε.):

«Το άλλο σώμα στρατού με τους οδηγούς, ξεκίνησε για το ιερό των Δελφών, έχοντας τον Παρνασσό στα δεξιά και καταστρέφοντας στον δρόμο τη Φωκίδα. Στο πέρασμά του έκαψε τις πόλεις των Πανοπέων, των Δαυλίων και των Αιολιδών. Το τμήμα αυτό αποσπάστηκε από τον άλλο στρατό για να αρπάξει τους θησαυρούς του ναού των Δελφών και να τους φέρει στον βασιλιά. Άκουσα ότι ο Ξέρξης, επειδή συνεχώς του μιλούσαν για το ναό, ήξερε όλα τα αξιόλογα πράγματα που είχε, και μάλιστα τα αναθήματα του Κροίσου του Αλυάτου, καλύτερα από το σπίτι του.

Όταν οι Δελφοί άκουσαν ότι πλησιάζουν οι βάρβαροι, κυριεύτηκαν από πανικό και ρωτούσαν το μαντείο αν έπρεπε να θάψουν στη γη τους ιερούς θησαυρούς ή να τους μεταφέρουν σε άλλη χώρα. Ο θεός δεν άφησε να τους μετακινήσουν λέγοντας ότι αυτός είναι ικανός να φυλάξει τα δικά του. Όταν τ' άκουσαν αυτό οι Δελφοί, φρόντιζαν μόνο για τον εαυτό τους. Τα παιδιά και τις γυναίκες τα 'στειλαν στην Αχαΐα, από αυτούς δε οι περισσότεροι ανέβηκαν στις κορφές του Παρνασσού κι έκρυψαν τα πράγματά τους στο Κωρύκειον άντρο (σπηλιά

στη ΝΔ πλαγιά, σε ύψος 1420 μ., αφιερωμένη στον Πάνα και στις Κωρύκειες νύμφες, καταφύγιο της οικογένειας του Οδυσσέα Αντρούτσου στα χρόνια της επανάστασης), *άλλοι δε έφυγαν για την Άμφισσα*

(τότε σπουδαία πόλη, στη θέση της σημερινής)

της Λοκρίδας. Έτσι όλοι οι Δελφοί εγκατέλειψαν την πόλη εκτός από εξήντα άνδρες και από τον ερμηνευτή των χρησμών

Όταν οι βάρβαροι πλησίασαν τόσο που να διακρίνουν τον ναό, ο ερμηνευτής των χρησμών που ονομαζόταν Ακήρατος, είδε μπροστά στον ναό τα ιερά όπλα που δεν επιτρεπόταν σε κανέναν άνθρωπο να τα εγγίσει. Τα όπλα αυτά μεταφέρθηκαν εκεί από το εσωτερικό του ναού. Ο ερμηνευτής τότε έσπευσε να ανακοινώσει το θαύμα στους παρόντες. Όταν δε οι βάρβαροι έφτασαν βιαστικοί στον ναό της Προναίας Αθηνάς, συνέβησαν πολύ μεγαλύτερα θαύματα. Γιατί βέβαια θαύμα είναι, πολεμικά όπλα να μετακινηθούν μόνα τους και να σταθούν μπροστά στον ναό, εκείνα όμως που ακολούθησαν είναι τεράστια που πρέπει να τα θαυμάσει κανείς περισσότερο απ' όλα. Μόλις οι βάρβαροι πλησίασαν στο ναό της Προναίας Αθηνάς, άρχισαν να πέφτουν απ' τον ουρανό επάνω τους κεραυνοί κι από τον Παρνασσό ξεκόπηκαν δυο κορφές και κατακυλώντας με πάταγο έριξαν κάτω πολλούς απ' αυτούς. Ταυτόχρονα, απ' το ιερό της Προναίας ακούστηκε βοή κι αλαλαγμός.

Όλ' αυτά, καθώς έγιναν την ίδια ώρα, τρόμαξαν τους βαρβάρους. Όταν δε οι Δελφοί έμαθαν ότι έφευγαν οι βάρβαροι, κατέβηκαν και σκότωσαν πολλούς. Όσοι σώθηκαν, έφυγαν βιαστικά για τη Βοιωτία. Καθώς έμαθα, οι βάρβαροι που επέστρεψαν, έλεγαν ότι, εκτός απ' αυτά, είδαν κι άλλα υπερφυσικά πράγματα και πως δυο οπλίτες ψηλότεροι από τους κοινούς ανθρώπους, τους ακολουθούσαν καταδιώκοντας και σκοτώνοντας» (μετάφραση Αδ. Θεοφίλου). Οι «δυο οπλίτες» ήταν τα φαντάσματα των τοπικών ηρώων Φύλακου και Αυτόνοου.

Το ιερό σώθηκε αλλά η Φωκίδα υπέκυψε. Οι Φωκείς σύρθηκαν να πολεμήσουν στο πλευρό του Μαρδόνιου. Ελευθερώθηκαν μετά την ήττα των Περσών στις Πλαταιές.

Οι Β' και Γ' Ιεροί πόλεμοι:

Στον Πελοποννησιακό πόλεμο (431 – 404 π.Χ.), βρέθηκαν στο πλευρό των Σπαρτιατών αλλά, με το τέλος του στα 404 π.Χ., ήταν από εκείνους που αντιτάχθηκαν στην πρόταση των Κορινθίων και των Θηβαίων να ισοπεδωθεί η Αθήνα. Με τους Σπαρτιάτες ήταν και στον Κορινθιακό πόλεμο αλλά στη συνέχεια βρέθηκαν σύμμαχοι των Θηβαίων. Τους ακολούθησαν στην εκστρατεία στην Πελοπόννησο αλλά απέφυγαν να τους βοηθήσουν στη μάχη της Μαντινείας (362 π.Χ.). Οι Θηβαίοι τους το φύλαξαν. Πέτυχαν να καταδικαστούν οι Φωκείς στο αμφικτιονικό συνέδριο ότι καλλιέργησαν «ιερά χωράφια». Το πρόστιμο που έτσι κι αλλιώς δεν επρόκειτο να πληρώσουν οι Φωκείς, παραήταν βαρύ. Η μη πληρωμή του, οδήγησε στην έκρηξη του Β' Ιερού πολέμου (355 π.Χ.).

Στην αρχή, οι Φωκείς νικούσαν. Όμως, από το 353 π.Χ., στη σύρραξη αναμιχθηκε και ο βασιλιάς Φίλιππος των Μακεδόνων. Στα 346 π.Χ., ο πόλεμος είχε λήξει, οι Φωκείς είχαν καταστραφεί, ενώ κι ο Φίλιππος είχε μπει στη Δελφική αμφικτιονία, απ' όπου οι νικημένοι εκδιώχτηκαν.

Μια προσπάθεια του Φιλίππου να διασπάσει το μέτωπο Αθηναίων και Θηβαίων έφερε τους κατοίκους της Αμφισσας να κατηγορούν τους Αθηναίους και να ζητούν να τους επιβληθεί πρόστιμο. Ο Αισχίνης που ανέλαβε να απαντήσει στις εναντίον της Αθήνας κατηγορίες, αντέστρεψε την κατάσταση αποδεικνύοντας ότι οι κάτοικοι της Αμφισσας παραβίαζαν αρχαίες (και ξεχασμένες) αποφάσεις της αμφικτιονίας. Οι Αμφισσείς καταδικάστηκαν. Με ενέργειες του Δημοσθένη, οι Αθηναίοι, Βοιωτοί, Φωκείς και Αμφισσείς ενώθηκαν σε πλατιά αντιμακεδονική συμμαχία. Ήταν το 338 π.Χ. και ξέσπασε ο Γ' Ιερός πόλεμος. Η μάχη στη Χαιρώνεια έληξε με συντριπτική νίκη των Μακεδόνων και ανάδειξη του Φιλίππου σε ηγέτη όλης της Ελλάδας.

Οι Φωκείς επανήλθαν στην αμφικτιονία, τιμητικά, στα 278 π.Χ. Αμείφθηκε έτσι η συμμετοχή τους (όπως και των Αιτωλών) στην άμυνα εναντίον των Γαλατών (βλ. [**Πατριδογνωσία**]

«

Ιστορία Αιτωλίας και Ακαρνανίας

»: Η Αιτωλική συμπολιτεία).

Οι κλέφτες της Φωκίδας:

Στα χρόνια της ρωμαιοκρατίας, οι Φωκείς είχαν δυο ψήφους στο αμφικτιονικό συνέδριο και οι Δελφοί άλλους δυο, σε σύνολο τριάντα. Είχε όμως αρχίσει η παρακμή. Με την επικράτηση των βυζαντινών απόψεων περί αρχαιοτήτων, η περιοχή έπαψε να έχει δική της ιστορία.

Στα 1204, με την πτώση της Κωνσταντινούπολης στους Φράγκους, η περιοχή ονομάστηκε βαρονία των Σαλώνων κι έζησε τις περιπέτειες της Άμφισσας (Σάλωνα, τότε). Την πήραν οι Τούρκοι στα 1410.

Με τον καιρό, στη Φωκίδα έδρασαν ονομαστοί αρματολοί και κλέφτες. Τραγουδισμένος από τη δημοτική μούσα ήταν ο αρματολός Βρικόλακας των Σαλώνων που πέθανε στα 1740. Τον διαδέχτηκε στο αρματολίκι ο ως τότε κλέφτης, γυναικάδελφός του Κώστας Ζαχαριάς, ο Κωσταντάρας των δημοτικών τραγουδιών. Ήταν ένας από τους λίγους οπλαρχηγούς που πέθανε από φυσικό θάνατο σε βαθιά γεράματα (1755). Τον θρήνησαν:

«Εγέρασα, μωρέ παιδιά, 'ς τους κλέφτες καπετάνιος,

τριάντα χρόνια αρματολός, πενήντα χρόνια κλέφτης.

Θέλω ν' αφήσω την κλεψιά, καλόγερος να γένω,

καλόγερος και γούμενος και ρασοτυλιμένος.

Δέκα χωριά νεχάλασα, τα ξαναφτιάχνω πάλε,

δυο μοναστήρια χάλασα, τα ξαναχτίζω πίσω.

Και σας χαρίζω τ' άρματα μαζί με την ευχή μου.

Να ρήνω και στο θυμιατό μπαρούτι αντίς λιβάνι,

Να μου θυμάει τον πόλεμο, τα περασμένα νιάτα,

Σεις να χαλάτε την Τουρκιά, κ' εγώ να σας σχωράω».

Ο Μήτρος Βλαχοθανάσης ήταν επίσης ονομαστός αρματολός των μέσων του ΙΗ' αιώνα, στη Φωκίδα. Ο πατέρας του Οδυσσέα Ανδρούτσου, Ανδρίτσος, ήταν πρωτοπαλικάρό του. Σε βαθιά κι αυτός γεράματα, θέλησε στα 1771 να αποσυρθεί για να πεθάνει ήσυχος «στα χώματά του». Τον έπεισε ο Ανδρίτσος να μετάσχει σε μια ακόμα μάχη, στην προσπάθειά του να πάρει την Ναύπακτο που υπερασπιζόταν ο Μουχτάρ πασάς. Σε σύρραξη μπροστά στην πόλη, η μάχη διαρκούσε πολλές ώρες καθώς οι Τούρκοι ήταν πολυπληθέστεροι. Τότε ο γέρο Βλαχοθανάσης έσυρε το γιαταγάνι του κι όρμησε στο κέντρο των εχθρών, παρασύροντας κι άλλους. Πίσω του, ερχόταν ο Γιάννης Ξυλικιώτης που όμως τραυματίστηκε βαριά. Ο γέρο Βλαχοθανάσης στράφηκε να τον βοηθήσει και δέχτηκε καιριο πλήγμα. Φώναξε στους συντρόφους του κάποιος να του πάρει το κεφάλι.

Πάνω από τους δυο νεκρούς, ξέσπασε άγρια μάχη. Στον τόπο όμως έφτασαν τουρκικές ενισχύσεις. Οι άνδρες του Ανδρίτσου αναγκάστηκαν να αποχωρήσουν χωρίς να μπορέσουν να πάρουν μαζί τους τους νεκρούς. Οι Τούρκοι έκοψαν τα κεφάλια τους, τα έμπηξαν σε κοντάρια και τα περιέφεραν ως τρόπαια στη Ναύπακτο. Όταν τέλειωσαν τα πανηγύρια, παρέδωσαν τα κομμένα κεφάλια στον μπέη των Σαλώνων.

Το δημοτικό τραγούδι περιέγραψε και παρέδωσε τη μάταιη μάχη γύρω από τη σορό του Βλαχοθανάση. Καταλήγει:

«Βλάχο, καλά καθόσουνα ψηλά 'ς τη Βουνιχώρα,

θυμήθηκες τα νιάτα σου, κ' επήρ' ο νους σου αγέρα,

και τώρα το κεφάλι σου το πήρανε οι Τούρκοι.

Το σεργιανάνε 'ς τα χωριά και παίρνουνε μπαξίσι,

'ς τα Σάλωνα οι μπέηδες χούφτες φλωριά κερνάνε».

Η παλιοπαρέα των Ιωαννίνων:

Οι Βρυώνηδες κρατούσαν από παλιά ελληνοαλβανική γενιά, με ρίζες που έφταναν ως το Βυζάντιο. Όταν οι Οθωμανοί πήραν τη χώρα, η οικογένεια χωρίστηκε. Οι μισοί έφυγαν στα Επτάνησα και συνέχισαν να είναι χριστιανοί. Άλλοι, έμειναν στον τόπο τους κι εξισλαμίστηκαν. Από αυτούς τους τελευταίους καταγόταν ο Ομέρ Βρυώνης, που ακολούθησε το στρατιωτικό επάγγελμα και βρέθηκε στην υπηρεσία του Αλή Πασά, στα Γιάννενα. Εκεί γνώρισε τον Οδυσσέα.

Ο γιος του ήρωα Γεώργιου Ανδρίτσου γεννήθηκε στην Ιθάκη, το 1790. Στα 7, έμεινε ορφανός. Στα 16 του, βρέθηκε σωματοφύλακας του Αλή Πασά. Πέρασε αρματολός στα βουνά με δράση που δεν άφησε αδιάφορο τον αφέντη της Ηπείρου. Ο Οδυσσέας Ανδρούτσος χρίστηκε αρχηγός για όλα τα αρματολίκια της Ανατολικής Ρούμελης.

Η φιλία του Ομέρ Βρυώνη με τον Οδυσσέα Ανδρούτσο σφυρηλατήθηκε στα γλέντια και στις μάχες. Στα 1814, ένας τρίτος ήρθε στην παρέα: Ο Αθανάσιος Γραμματικός, γεννημένος το 1791. Στα 17 του, ήταν καλόγερος. Αργότερα, κλέφτης στα βουνά, επειδή σκότωσε έναν Τούρκο δερβέναγα. Φορούσε το καριοφίλι και τα βόλια πάνω από το ράσο και γι' αυτό οι πολλοί τον ήξεραν με τ' όνομα Αθανάσιος Διάκος. Έγινε πρωτοπαλίκarlo του αρματολού Γούλα Σκαλτσά και, στα 23 του, μπήκε στη σωματοφυλακή του Αλή Πασά. Ο Ανδρούτσος

τον πήρε κάτω από την προστασία του. Στα 1820, του έδωσε το αρματολίκι της Λιβαδειάς. Από το 1818, άλλωστε, κι οι δυο ήταν μνημένοι στους σκοπούς της Φιλικής Εταιρείας, της μυστικής οργάνωσης που εργαζόταν για την επανάσταση των Ελλήνων.

Η ρήξη του Αλή Πασά με την Υψηλή Πύλη έγινε αιτία να σκορπίσει η παρέα. Ο Ομέρ Βρυώνης παράτησε το γέρικο «λιοντάρι της Ηπείρου» και προσχώρησε στην υπηρεσία του σουλτάνου, μετέχοντας στην πολιορκία των Ιωαννίνων. Ο Διάκος βρισκόταν στο αρματολίκι του, όπου και παρέμεινε. Ο Οδυσσέας έφυγε στους Παξούς κι από εκεί στην Πάτρα, όπου τον βρήκε η επανάσταση, τον Μάρτιο του 1821.

Ο Αθανάσιος Διάκος πήρε τη Λιβαδειά στις 31 Μαρτίου του 1821. Ο Χουρσίτ πασάς έστειλε τον Ομέρ Βρυώνη και τον Κιοσέ Μεχμέτ να πάρουν στρατό από το Ζητούνι (τη σημερινή Λαμία), να καταστείλουν την επανάσταση στη Ρούμελη, να περάσουν έπειτα στην Πελοπόννησο, να ενωθούν με τον Μουσταφάμπεη και να πνίξουν οριστικά τον ελληνικό ξεσηκωμό.

Ο Αθανάσιος Διάκος με τους 1.800 του, βγήκε να αντιμετωπίσει τον Ομέρ Βρυώνη στην Αλαμάνα. Πιάστηκε και σουβλίστηκε ζωντανός. Ο Ομέρ Βρυώνης γύρισε στο Ζητούνι (Λαμία) κι άρχισε τις ετοιμασίες για να περάσει στην Πελοπόννησο, όπου ο Μουσταφάμπεης έλυσε τις πολιορκίες του Ναυπλίου και του Ακροκόρινθου κι έφτασε στην Τρίπολη, στις 30 Απριλίου, περιμένοντας τις ενισχύσεις. Τον ίδιο καιρό, ένα καΐκι έφερνε τον Οδυσσέα Ανδρούτσο σε μια παραλία κοντά στο Γαλαξίδι. Τον περίμεναν εκεί, ο Ιωάννης Γκούρας και μερικοί άνδρες. Αρχές Μαΐου, βρέθηκαν στη Γραβιά.

Το έμαθε ο Ομέρ Βρυώνης κι ενθουσιάστηκε. Η Πελοπόννησος κι ο Μουσταφάμπεης μπορούσαν να περιμένουν. Κάθισε κι έγραψε στον παλιόφιλο ότι θα πήγαινε να τον συναντήσει. Οι δυο τους είχαν πολλά να πουν: «Έλα μαζί μου και θα σου ξαναδώσω όλα τ' αρματολίκια της Ανατολικής Στερεάς», του υποσχέθηκε.

Στο χάνι της Γραβιάς:

Αραγμένος στο χάνι της Γραβιάς, ο Οδυσσέας Ανδρούτσος διάβασε στους συντρόφους του το γράμμα του Ομέρ Βρυώνη. Εκτός από τον Γκούρα και τους άνδρες του, βρίσκονταν εκεί κι οι οπλαρχηγοί Πανουργιάς και Δυοβουνιώτης κι όσοι σώθηκαν από τη μάχη στη γέφυρα της Αλαμάνας: Ο Κομνάς Τράκας, ο Παπαντρέας Κοκκοβιστιανός και άλλοι. Συμφώνησαν με τον Ανδρούτσο: Αφού ο Τουρκαλβανός ερχόταν στη Γραβιά, σίγουρα είχε σκοπό να πάρει τα Σάλωνα, να πάει στο Γαλαξίδι κι από κει να περάσει στην Πελοπόννησο και να χτυπήσει την επανάσταση. Άρα, δεν ήταν ο Ισθμός το πέρασμα των Τούρκων για τον Μοριά, όπως αρχικά υπέθεταν οι Έλληνες.

Ο Οδυσσέας πρότεινε να οχυρωθούν στο χάνι και να προσπαθήσουν να κρατήσουν τους Τουρκαλβανούς. Πανουργιάς και Δυοβουνιώτης είχαν διαφορετική γνώμη: Αν έχαναν τη μάχη, δεν θα μπορούσαν να ξεφύγουν. Άλλωστε, το χάνι κάθε άλλο παρά οχυρό μπορούσε να το πει κανείς. Ανδρούτσος και οπλαρχηγοί διαφωνούσαν ακόμη, όταν στις 7 Μαΐου τους ήρθαν τα χαμπέρια: Ο Ομέρ Βρυώνης ξεκίνησε από τη Λαμία με τους 9.000 Τουρκαλβανούς και κατευθυνόταν στη Γραβιά. Είχε αφήσει τον Κιοσέ Μεχμέτ με αξιόλογη δύναμη στη Μπουδουνίτσα, να φυλάει τα νώτα. Το πράγμα δεν έπαιρνε άλλη αναβολή. Συμφώνησαν να συγκεράσουν τις απόψεις:

Ο Πανουργιάς κι ο Δυοβουνιώτης έπιασαν τ' αριστερό του δρόμου. Ο έμπιστος του Οδυσσέα Ανδρούτσου, Χρήστος Σουλιώτης, έπιασε το δεξιό. Ο Οδυσσέας μπήκε στο χάνι. Τον ακολούθησαν 120. Ανάμεσά τους, ο Γκούρας, ο Αγγελής Γοβγίνας, ο Κομνάς Τράκας, ο Παπαντρέας Κοκκοβιστιανός. Επισκέυασαν πρόχειρα το χάνι, άνοιξαν πολεμίστρες, στερέωσαν τις πόρτες. Και περίμεναν...

Πρωί 8 Μαΐου του 1821, φάνηκαν οι Τούρκοι. Ο Ομέρ Βρυώνης ακολούθησε την τακτική που εφάρμοσε στην Αλαμάνα: Χώρισε το στρατό του στα τρία και χτύπησε διαδοχικά τους οχυρωμένους στα αριστερά κι αυτούς στα δεξιά του δρόμου. Τους σκόρπισε. Το κεντρικό τμήμα στάθηκε μπροστά στο χάνι. Ο Ομέρ Βρυώνης έστειλε ένα δερβίση να πει του Ανδρούτσου να βγει να κουβεντιάσουν. Ήταν φίλοι!

Ο Οδυσσέας σήκωσε το όπλο, σημάδεψε, πυροβόλησε. Ο δερβίσης έπεσε νεκρός, ενώ μια ομοβροντία από το χάνι έπεισε τον Τουρκαλβανό πως έπρεπε να δώσει μάχη, αν ήθελε να περάσει. Σχεδόν αμέσως εκδηλώθηκε η επίθεση. Αποκρούστηκε, εύκολα. Ο Ομέρ Βρυώνης μελέτησε την κατάσταση κι έστειλε τους Τουρκαλβανούς το μεσημέρι να χτυπήσουν ξαφνικά το χάνι. Αποκρούστηκαν και πάλι. Ως να βραδιάσει, οι επιθέσεις διαδέχονταν η μια την άλλη. Σωρός τα ανθρώπινα σώματα στο πλάτωμα του δρόμου: Πάνω από τριακόσιοι οι νεκροί και κάπου εξακόσιοι τραυματίες. Ο Ομέρ Βρυώνης προβληματιζόταν. Το χάνι δεν έπεφτε. Έστειλε να φέρουν κανόνια από τη Λαμία...

Είχε νυχτώσει, όταν κόπασαν οι μάχες. Οι Έλληνες μέσα στο χάνι μετρήθηκαν. Είχαν έξι νεκρούς. Ο Ανδρούτσος δεν το ρισκάρει. Αν ήταν στη θέση του Ομέρ Βρυώνη, θα 'φερνε κανόνια από τη Λαμία να συμπαραλιάσει το χάνι. Άρα, αυτό θα έκανε κι ο παλιός του φίλος. Αποφάσισε να φύγουν μέσα από τις γραμμές του εχθρού. Μαύρο σκοτάδι κάλυπτε την περιοχή. Ο Γκούρας βγήκε πρώτος. Ακολούθησαν οι άλλοι. Τελευταίος βγήκε ο Ανδρούτσος. Χάθηκαν μέσα στη νύχτα χωρίς να τους αντιληφθεί κανείς.

Το επόμενη μέρα, ο Ομέρ Βρυώνης δεν ήξερε, αν έπρεπε να βάλει τα γέλια ή να θυμώσει. Στην πραγματικότητα, την είχε πάθει σαν αρχάριος. Βαρούσε από το πρωί το χάνι με τα κανόνια του κι απάντηση δεν έπαιρνε, ώσπου κάτι ψυλλιάστηκε. Έστειλε ένα απόσπασμα να δει, τι τρέχει. Γύρισαν και του είπαν ότι μέσα δεν υπήρχε ψυχή ζωντανή. Μόνον έξι νεκροί, τοποθετημένοι σε μian άκρη. Όχι. Ο φίλος του Οδυσσέας δεν ήταν ανάμεσά τους.

Τα πράγματα δεν ήταν τόσο απλά όσο φάνηκαν στην αρχή. Μια χούφτα οι Έλληνες τον σταμάτησαν και του προκάλεσαν απώλειες 300 νεκρούς κι 600 τραυματίες. Δεν μπορούσε να προχωρήσει στην Πελοπόννησο αφήνοντας ανοιχτές πληγές στη Στερεά. Έμαθε πως τα γυναικόπαιδα των Ελλήνων βρίσκονταν στα Βλαχοχώρια της Γκιόνας. Πήρε 3.000 άντρες και κίνησε κατά κει. Στον Αετό, τον πρόλαβε ο Γκούρας. Έπεσε πάνω του και πετσόκοψε το στρατό του. Ο Ομέρ Βρυώνης αναγκάστηκε να υποχωρήσει στη Μπουδουνίτσα, όπου τον περίμενε ο Κιοσέ Μεχμέτ.

Το σχέδιο να καταλάβει τα Σάλωνα και να περάσει από το Γαλαξίδι στην Αχαΐα ματαιώθηκε. Προτεραιότητα αποκτούσε το ξεκαθάρισμα της Στερεάς. Ο Οδυσσέας Ανδρούτσος και 120 Έλληνες κατάφεραν να σώσουν την επανάσταση στο Μοριά...

(Έθνος της Κυριακής, 2001 – 2002) (τελευταία επεξεργασία, 31.8.2011)